

Struktura klanova i njihova politička uloga u Srednjoj Aziji

Jesenaš, Silvija

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:907550>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-04**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Silvija Jesenaš

Struktura klanova i njihova politička
uloga u Srednjoj Aziji

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2016.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Silvija Jesenaš

Struktura klanova i njihova politička
uloga u Srednjoj Aziji

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Davor Boban

Studentica: Silvija Jesenaš

Zagreb

rujan 2016.

IZJAVA O AUTORSTVU

Izjavljujem da sam diplomski rad *Strukturaklanova i njihova politička uloga u Srednjoj Aziji*, koji sam predala na ocjenu mentoru doc. dr.sc. Davoru Bobanu, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen niti korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obveza na ovom ili nekom drugom sveučilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Jesenaš Silvija

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Definiranje regije.....	2
3. Revidiranje teorije tranzicije.....	5
4. Definiranje pojma klana u Srednjoj Aziji.....	8
4.1. Strukturalističko nasljeđe, uvjet moći klanskih mreža.....	10
4.2. Klanske mreže u vrijeme Sovjetskog Saveza.....	12
5. Analiza klanskih mreža u državama Srednje Azije.....	16
5.1. Slučaj: Kazahstan.....	18
5.2. Slučaj: Kirgistan.....	20
5.3. Slučaj: Tadžikistan.....	24
5.4. Slučaj: Turkmenistan.....	26
5.5. Slučaj: Uzbekistan.....	28
6. Zaključak.....	33
8. POPIS LITERATURE.....	35
9. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI.....	36

Popis ilustracija

i.	Slika 2.1. Države Srednje Azije.....	2
ii.	Slika 2.2. Prikaz kineskog gospodarskog pojasa Puta svile.....	3
iii.	Slika 3.1. Tipologija postkomunističkih režima.....	7
iv.	Slika 5.1. Prikaz političkih trajektorija u državama Centralne Azije osamostaljivanja.....	17
v.	Slika 5.2.1. Prikaz podjele kirgiških plemena.....	21
vi.	Slika 5.5.1. Prikaz trajanja mandata prvih sekretara Komunističke partije Uzbekistana, 1924 – 1991.....	28

1. Uvod

Disolucijom Sovjetskog Saveza 1991. godine nastalo je pet država unutar regije Srednje Azije koje su po trajektorijama svojih političkih režima po mnogočemu iznenadile političke znanstvenike jednako kao i političare europskih država i SAD. Upravo takav rasplet čini ovu regiju bogatim i zanimljivim predmetom za politološka istraživanja. Postsovjetskoj politici u ovim državama nije u primatu ideologija, niti javno upravljanje, već nadmetanje i pregovaranje između nekolicine velikih klanova radi upravljanja i kontrole politike i ekonomskih resursa.

Korjeni klanskih struktura u ovoj regiji imaju duboku povijesnu kontekstualizaciju. Islamizacijom kroz koju su prošli narodi na ovom području prije ruske kolonizacije, utjecajem koji su na njih vršili perzijski i arapski susjedi, kao i predislamska povijest, obilježili su ovu regiju tribalnim političkim savezima i društvenim organizacijama temeljenim na klanovima. Taj kontekst je važan za kulturnu, društvenu i političku povijest i identitet Srednje Azije. Najveći je međutim utjecaj na formiranje klanskih mreža u suvremenom kontekstu, paradoksalno bilo u razdoblju sovjetske vlasti u ovoj regiji. U tom su razdoblju srednjoazijski klanovi postali moćni neformalni akteri kakvi su danas, moćna elita iza kulisa službene politike. Klanovi kao neformalni akteri, odnosno njihove mreže, imali su veliku ulogu pri neutraliziranju rasta ideologija, no jednako tako i formalnih institucija novonastalih država. Ovi neformalni akteri svojim iznimno velikim utjecajem u državama ove regije nisu potkopali samo demokratsku konsolidaciju. Naime, u početnim godinama samostalnosti potkopavali su jednako tako mogućnost potpune konsolidacije autoritarizma, dok su u pojedinim državama u početnim godinama bili iskušenje za opstanak uspostavljenog režima.

Moje istraživačko pitanje, na koje ću dati odgovor u ovom radu, glasi: može li se struktura klanova u državama Srednje Azije pojasniti samo pomoću kategorije srodstva, te koliku realnu političku moć posjeduju takve strukture? Teza koju sam postavila u ovom radu jest ta kako je struktura klanova kao neformalnih aktera kompleksnija i šira od kategorije srodstva, te kako su takve mreže oformljene oko zajedničkog pitanja raspodjele moći u vidu državnih ekonomskih resursa.

2. Definiranje regije

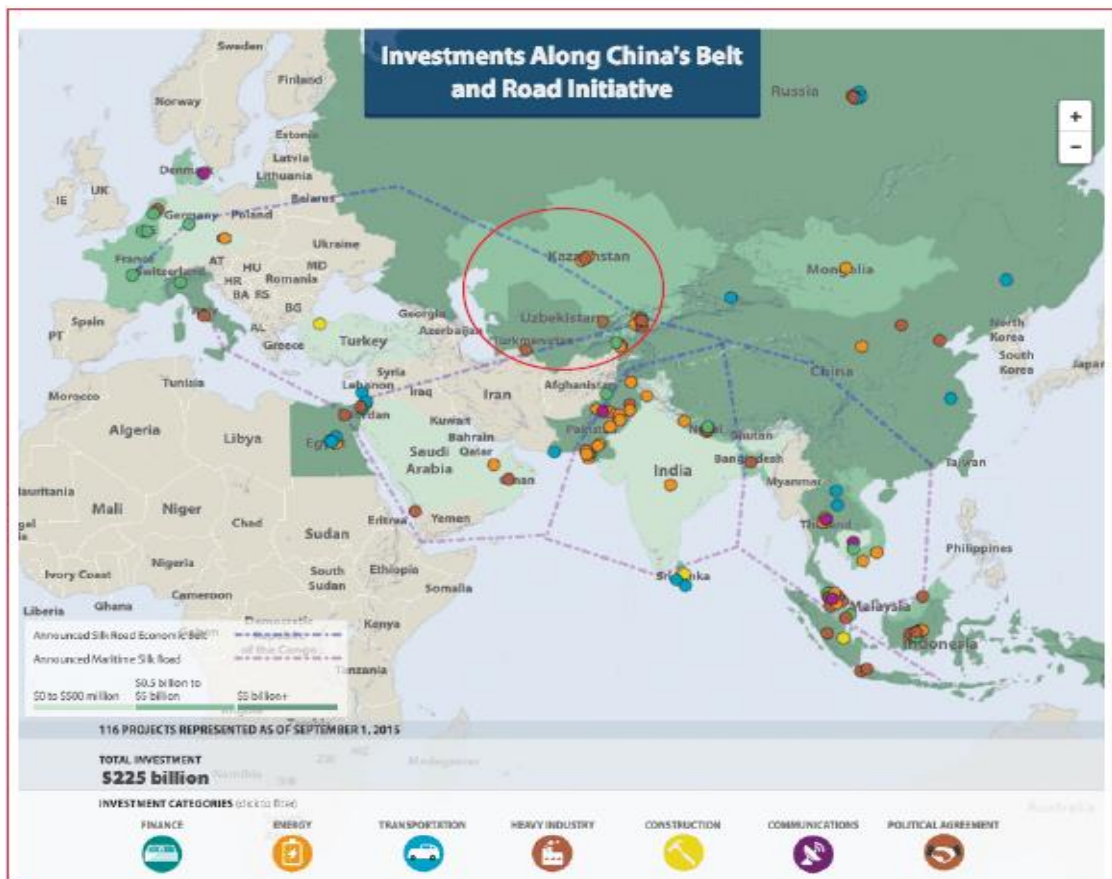
Srednja Azija naziv je za političku i geografsku regiju na azijskom kontinentu. Njen naziv najbolje je razumijeti taksonomijski. Ova regija se svojom velikom površinom prostire od Kaspijskog jezera na zapadu, sa Ruskom Federacijom graniči na sjeveru, na istoku dopire do Kine, dok na jugu graniči sa Afganistanom i Iranom. Naziv ove regije, može se stoga tumačiti kao politički prije no geografski uvjetovan, shodno činjenici da se regija ne nalazi u fizičkoj sredini kontinenta. Jednako tako, zanimljiva je činjenica kako se naziv Srednja Azija u stručnoj politološkoj literaturi počeo upotrebljavati tek nakon raspada Sovjetskog Saveza. Nakon sedamdeset godina nametnute sovjetske vlasti disolucijom Sovjetskog Saveza 1991. godine kreiraju se nove samostalne države prema administrativnim granicama bivših federalnih jedinica. Novonastale države na ovom području su: Kazahstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Tadžikistan te Kirgistan. Zbog zajedničkog nastavka „stan“ na kraju svakog od naziva ovih država, česta su referiranja na njih kao *stanove*.

Slika 2.1. države Srednje Azije, Izvor: <http://www.russia-ukraine-travel.com/maps-of-central-asia.html>

Ova regija zaokuplja širi međunarodni interes tek deset godina nakon disolucije Sovjetskog Saveza. Tako je tek pitanje stabilizacije Afganistana, koje su u svojim vanjskopolitičkim planovima pokrenuli SAD i drugi zapadni saveznici nakon terorističkih napada u New Yorku 11. rujna 2001. godine, po prvi put u ozbiljan (geo)politički fokus donijelo ovih pet država (Collins, 2002). Interes za državama ove regije rezultat je prijetnje prelijevanja destabilizacijskih elemenata tada prisutnih u Afganistanu, a to su – trgovina narkoticima te proliferacija terorizma i islamskog fundamentalizma.

Obnovljeni interes za ovom regijom nakon 2013. godine, ovog puta u vidu investiranja i strateških sporazuma, rezultat je najavljenе kineske strategije obnavljanja *Putu svile* preko investiranja i inicijativa suradnje (Zimmerman, 2015). Države Srednje Azije u sklopu ove gospodarske strategije čine skupinu s najvišim investicijama čiji raspon seže od pet milijardi američkih dolara u 2015. godini. Kinu u ovom kontekstu najviše zanimaju rudna bogatstva kojima raspolažu države Srednje Azije, a dvije države koje na karti po tom pitanju imaju najviše označenih aktivnosti su Kirgistan i Tadžikistan.

Slika 2.2. prikaz kineskog gospodarskog pojasa Puta svile, *Izvor: Zimmerman (2015.)*

Unatoč svim početnim optimističnim pretpostavkama o mogućoj postupnoj demokratizaciji i njenoj stabilizaciji unutar regije, te jednako tako, unatoč onim pesimističnim predviđanjima o opasnosti unutar regije od izbijanja etničkih konflikata, pa i rasta islamskog fundamentalizma, Srednja Azija je obje pretpostavke na sebi svojstven način zaobišla. Već ulaskom u 2000-te bilo je jasno kako svih pet država u svojim političkim praksama ukorijenjuje neki oblik autoritarizma. U njemu neformalne mreže, koje se baziraju na klanovima, dominiraju političkom scenom država, a putem nje i gospodarskim politikama. Onemogućen je uspon fundamentalističkog Islama, no onemogućena je i potpuna demokratizacija, dok je istovremeno stvorena relativno stabilna okolina bez eskalacije etničkih sukoba (izuzevši kratku epizodu građanskog rata u Tadžikistanu). U tom kontekstu, od velikog je značaja komparativno protumačiti i usporediti izvore moći mreža neformalnih aktera u svakoj od država Srednje Azije, kako bi se postigla opća predodžba o kreiranju politika u ovoj regiji i izglednom smjeru njenog razvoja u budućnosti.

3. Revidiranje teorije tranzicije

Zbog primjera Srednje Azije u kojoj su se nakon 1991. odvijali prelasci iz jednog autoritarnog režima u drugi, pokazalo se kako tranzicijske države ne moraju krenuti putem demokratizacije ili pak mogu napredovati do određene točke, nakon koje nisu isključeni nazadni trendovi. Takvi trendovi mogu nivelirati svaki prethodni napor usmjeren k demokratizaciji, dovodeći u pitanje njen ostanak. U takvoj se situaciji kao osnovno i najvažnije nameće pitanje političkog poretka, odnosno gdje je locirana moć, kako se ona koristi u svrhu vladanja i koje su njene implikacije za stabilnost poretka?

Raspravom o nekooperativnim oblicima tranzicija u postkomunističkim državama otvara se dakle prostor za proučavanje i pojašnjavanje neuspjelih slučajeva tranzicije, ili slučajeva tranzicije iz autoritarnog režima u novi oblik autoritarnog režima. Prema McFaulu *dekomunizacija* je izazvala *četvrti val*¹ promjene režima – u demokraciju i/ili diktaturu. Središnja tvrdnja u literaturi *stare* tranzitologije pretpostavlja da na novi tip političkog režima u nastajanju utječe prije svega način na koji se dovio prelazak iz prethodnog režima. U takvoj literaturi, piše McFaul, dominantna je hipoteza kako je demokracija nastala kao rezultat tranzicijski trenutaka u kojima je odnos moći između pristaša i protivnika autoritarnog režima bio relativno izjednačen, a ishod istovremeno neizvjestan (McFaul, 2002).

Politički sustavi koji su se oblikovali u Srednjoj Aziji, imaju pojedine attribute demokratskog političkog života, koji uključuje limitiranu političku arenu za oporbene stranke i nezavisno civilno društvo, zajedno s redovitim izborima i demokratskim ustavima kao minimalne uvjete. Unatoč tome, bilježe određene ozbiljne demokratske deficite koji često podrazumijevaju slabo predstavljene interese građana, slab odaziv birača na izborima, redovita zloupotreba prava vladinih službenika, izbore koje prati neizvjesna legitimnost zbog manipulacije izbornim rezultatima, kao i jako nizak postotak izraženog povjerenja javnosti prema državnim institucijama. Ovakvi režimi se nazivaju izbornim autoritarizmima, odnosno hibridnim režimima, defektnim demokracijama. Politički sindrom koje Carothers prepoznaje u toj *sivoj zoni* su slab pluralizam te dominantna politika moći (nejasna crta između države i elita, vladajuće stranke, klana). Carothers, zaključuje kako takvi režimi nisu privremeno zapeli

¹ Referiranje na Merkelovu teoriju o tri vala demokratizacije

između komunističke diktature i liberalne demokracije, već da su se oformili u nove oblike autoritarizama, koji će se jednom kada se stabiliziraju teško iskorijeniti (Carothers, 2002).

Ambrosio (2014.) predlaže autoritarnu konsolidaciju kao nov pristup pri razmatranju pitanja kao što su: koji su čimbenici doprinijeli održavanju i stabiliziranju autoritarnih sustava? Pristupom autoritarne konsolidacije se stoga želi objasniti sazrijevanje autoritarizma u državnom uređenju, odnosno način na koji se usađuje u društvo (Ambrosio, 2014). Ovdje je jednako zanimljivo nadovezati se na Silitskijevu postavku o političkom darvinizmu u kojem opstaju samo oni režimi koji mogu *preživjeti* masovne proteste, dok oni koji to ne uspiju nestaju. Vlade država Srednje Azije u tom kontekstu usvojile su uspješne strategije prevencije takvih protesta ili njihovog suzbijanja prije nego se stvore realne prijetnje za opstanak režima (Silitki u: Ambrosio, 2014). „Središnja sastavnica u političkom životu ne-demokracije su načini pomoću kojih autokrati zatvore alternativne putove političkog razvoja, te tako učvrste svoju vladavinu u političkom sustavu“ (Ambrosio, 2014:483). Vremenom ti autokratski režimi, postaju politički stabilni i sve otporniji na unutarnje i vanjske pritiske za bilo kakvom promjenom.

„U autoritarnim su režimima kriteriji demokratske vladavine narušeni tako da se logika demokratske interakcije potiskuje i zamjenjuje autoritarnim oblikom vladavine“ (Merkel, 2009:16) Pristup vlasti u autoritarnim političkim sustavima je znatno ograničen, te je to jedan od prvih pokazatelja koji upućuje na odsutnost demokracije. Jednako tako, za normalno funkcioniranje demokracije potrebne su i pluralističke strukture vlasti, a to je preduvjet koji je nemoguće realizirati unutar autoritarnog političkog sustava. Dodatno, vlast u autoritarnim režimima ima tendenciju ulaska u individualnu sferu, konačno i ne manje bitno, način vladanja nije normiran u skladu s pravnom državom. U autoritarnim režimima vođe, oligarsi ili hunte polažu pravo na monopol na vlast, dok istovremeno nisu demokratski legitimirani ili to nisu u potpunosti.

McFaul (2002.) u svom tekstu predlaže alternativni pristup dosadašnjem shvaćanju teorije o tranziciji političkih sustava. Njegova je teorija bazirana na akterima jednako kao i tradicionalni kooperativni pristup demokratizaciji. Razlika je ipak u tome što se McFaulova teorija tranzicije bazira na nekooperativnosti, odnosno, odbacuje tradicionalno stajalište kako se obostranim naporima suprotstavljenih strana u ključnom razdoblju rušenja jednog i stvaranja drugog oblika režima, pregovorima postiže sporazum. Pri takvom je razmatranju bitna distribucija moći. Dvije su dihotomske opcije u kojima se može pronaći rješenje ovisno

o tome koja će pozicija nadjačati – *ancien regime* ili novolinijaši. Distribucija moći jasno naklonjena demokratima u trenutku tranzicije pomoći će konsolidirati liberalnu demokraciju. Suprotno, distribucija moći neupitno naklonjena diktatorima *ancien regimea* rezultirat će novim formama autoritarne vladavine (McFaul, 2002). McFaul pri tome kao najgoru opciju vidi upravo treću opciju, proizašlu iz dogovora i kompromisa, jer ona podrazumijeva prethodno podjednako distribuiranu moć između dviju strana. „Takve će situacije u postkomunističkom svijetu rezultirati dugotrajnim sukobima, dajući pritom nekonsolidiran, nestabilan parcijalno demokratski i parcijalno autokratski režim“ (McFaul, 2002:214). Primjeri takvih tranzicija postignutih dogovorom, možemo pronaći u Srednjoj Aziji nakon 1991. kada se stabilnost novih režima u novonastalim državama postiže dogovorom između najvećih klanova svake od države. McFaul stoga uspješnu tranziciju koja može ucrtati jasan razvoj događaja ne definira kao stvar pregovora. Naziva ju kao *nekooperativnim procesom*, pri čemu ju definira kao konfrontaciju između onih koji će uskoro biti pobjednici nasuprot gubitnicima.

	Dictatorships	Partial Democracies ⁴	Democracies
Balance of Power for Challengers		Armenia Bosnia-Herzegovina Georgia	Croatia Czech Republic Estonia Hungary Latvia Lithuania Poland Slovakia Slovenia
Balance of Power Even or Uncertain	Tajikistan	Moldova Russia Ukraine Albania Azerbaijan Macedonia	Bulgaria Mongolia
Balance of Power for Ancien Régime	Belarus Kazakhstan Kyrgyzstan Turkmenistan Uzbekistan	Yugoslavia/Serbia	Romania

Slika 3.1. tipologija postkomunističkih režima², Izvor: McFaul (2002.)

² McFaul u ovom tabličnom prikazu postkomunističkih režima, u skladu sa standardima klasične tranzicijske teorije države Srednje Azije kategorizira kao diktatorske režime

4. Definiranje pojma klana u državama Srednje Azije

Pojam klanskih mreža, kao bitno zajedničko svojstvo država Srednje Azije, u ovom će se radu definirati na širi način. Širom definicijom u ovom se kontekstu ne riskira blijeđenje jasnih granica pojma. Suprotno, takva definicija u sebi reflektira sve komponente kompleksnosti klanskog sustava. Dok će antropološke ili sociološke definicije klana biti uže i biti vezane samo za srodstvo, politološka definicija mora izbjeći takva ograničenja kako bi bila u validna u svom znanstvenom dijapazonu.

Klanovi su, prema Collins, neformalne organizacije³, identitetske mreže koje se sastoje od opsežne mreže horizontalnih i vertikalnih odnosa temeljenih na srodstvu (Collins, 2002). Klanovi čiju poziciju moći proučavam u svom radu su istovremeno puno više od navedene početne definicije. Članovi klana dakle mogu imati zajedničko prezime i pretke ili se voditi pretpostavkom o međusobnom srodstvu, ali i ne moraju. Važno im je obilježje što su kao neformalne socijalne institucije i identitetske mreže javno neprepoznate, odnosno, javna su tajna. Kao regionalne elite, ove mreže pojedinaca imaju čvrstu i konstantnu prisutnost u politici država Srednje Azije. Njihovu tendenciju regionalizmu istovremeno treba uzeti samo kao opciju, s obzirom da se u praksi pokazalo kako regionalni identiteti nisu fiksne i permanentne kategorije prema kojima se klanovi mogu formirati. Ono što čini sintezu dvaju najprominentnijih i najrespektabilnijih autora političke znanosti u analizi klanskih mreža Srednje Azije, C. Collins (2002., 2004.) i E. Schatza (2005.), jest činjenica kako se oboje slažu kako je politika u ovoj regiji podijeljena između frakcija klanova. Oboje tvrde kako grupe korporativnog srodstva djeluju s ciljem očuvanja ili uspostavljanja kontrole političke moći. Klanovi, zaključno, u svojoj ideji i jezgri okupljanja oko zajedničkog interesa nisu koherentne i nepromjenjive jedinice.

Zbog ključne uloge koju su odigrali u procesu tranzicije u državama Srednje Azije nakon 1991., E.Schatz (2005.) raspravlja o odnosu klanova i države. Polazi od pretpostavke,

³ Razlika neformalnih organizacija od neformalnih institucija: prve su društveno (nedržavne) kreirane grupe koje imaju korporativni karakter, specifično neformalan. Nepisana pravila (javnosti nepoznata) oblikuju očekivanja i ponašanja članova grupe (Collins, 2004: 231).

nametnute u komparativnoj literaturi, o tome kako jednom kada klanske strukture prežive promjenu režima, nužno postoje kao fundamentalna opozicija autoritetu države. Schatz ovdje radi distinkciju između klanski baziranih praksi koje potkopavaju državu – klijentelizam, te s druge strane, klanski baziranih aktivnosti koje nemaju tako snažno negativan efekt na državu – klanski sporazumi, klansko balansiranje, koje može biti endogeno ili egzogeno. Egzogeno je balansiranje moguće samo u snažnoj državi, dok je endogeno balansiranje ono koje se dogodilo ranih devedesetih u četiri od pet država ove regije, nije se naime dogodilo u Tadžikistanu. Suočen s realnošću kako obje prakse koegzistiraju unutar država ove regije, Schatz zaključuje kako je diskurzivna bitka, kao treći aspekt klanskog djelovanja, paradoksalno pridonijela *samoispunjavajućem proročanstvu*⁴ o klijentelističkim mrežama klanova koje potkopavaju državu (Schatz, 2005: 249).

Hipoteza o *dualnoj vjernosti* sugerira kako prave, funkcionalne i važne strukture autoriteta u državama Srednje Azije nisu one formalne, ili nisu samo formalne. Ova hipoteza podrazumijeva postojanje *paralelnih struktura autoriteta*, koje tvore alternativne procese prema kojima se alociraju vrijednosti, alternativne stilove kojima se donose odluke, te načini na koje se postižu mobilizacija i poslušnost (Gleason, 1991). Politološkim rječnikom rečeno, riječ je o kompetitivnim i potencijalno konfliktnim *političkim kulturama* koje su protkane kompletnim gospodarskim, političkim, opće društvenim te lokalno društvenim sferama ovih država. Sveprisutne, one surađuju s formalnim akterima u kreiranju službenih državnih politika. Upravo zbog takve opće prisutnosti u svim vidovima političko-društvenog života, ove neformalne mreže svojim akcijama nužno proizvode praktične i vidljive implikacije. Oslanjajući se na takve implikacije kao pokazatelje, cilj mi je odrediti glavne točke iz kojih proizlazi moć klanskih mreža u državama Srednje Azije.

„Kada obični građani koriste termin klan, uglavnom ga koriste u pejorativnom smislu, pri čemu impliciraju kako je klan kolektiv koji se okupio i surađuje skupa iz vlastitog interesa. Taj se termin na jednak način referira na strukture lokalnih, kao i državnih razina“ (Tunçer-Kılavuz, 2009:329). Klanovi su sub-etničke jedinice, ali im poveznica u većini slučajeva nisu jezik niti kultura, već zajednički interes, frakcija, osobna poznanstva. Dodatno, klansku strukturu se ne smije poistovjećivati s pojmovima kao što su mafija, niti s mrežama oligarha koje su formirane u Rusiji i Ukrajini. Mafija je kriminalna organizacija, dok se klanovi u

⁴ Pojam u socijalnoj psihologiji autora sociologa Roberta K. Mertona (knjiga *Socijalna teorija i društvena struktura*) Merton definira pojam kao u početku lažnu definiciju situacije koja evocira novo ponašanje, koje čini da se izvorno lažno poimanje „obistini“.

osnovi ne bave kriminalnim radnjama. Mreže oligarha novijeg su datuma u odnosu na klanske mreže, te ih karakterizira znatno manje kompleksan povijesni kontinuitet.

4.1. Strukturalističko nasljeđe: uvjet moći klanskih mreža

Starr razdvaja tri sfere na kojima počivaju izvori utjecaja klanskih politika u Srednjoj Aziji. Najopćenitije uzeto, u državama ove regije stoljećima postoje široki sustavi srodstva, koji se potom granaju na niže jedinice. Početnu podjelu čini geografsko određenje, a grananjem na niže razine može se doći do pojedinih obitelji. Druga sfera odnosi se na činjenicu kako u svakoj državi postoje regionalne mreže, a baziraju se na ekonomskim, političkim vezama, a u slučaju Tadžikistana i Uzbekistana i na jezičnoj osnovi. Posljednja sfera utjecaja tiče se raspodjele resursa u svakoj od država, stoga najjači klanovi raspoložu najvećim dijelom ekonomskih sektora pojedine države (Starr, 2009).

Narodi ove regije stoljećima prije okupacije Carske Rusije kasnih 1860-ih godina živjeli su u plemenskim nomadskim zajednicama. Za vrijeme ruske ekspanzije ljudi na prostoru Srednje Azije razlikovali su se međusobno preko klanova i plemenskih linija, jednako kao i putem znatno različitih kulturalnih i lingvističkih odrednica (Jones Luong, 2002). Vremenom su, navodi Jones Luong, kolonizatori jednako kao i domoroci počeli koristiti međusobno razlikovanje prema načinu života plemena, dakle prema tome jesu li vodili nomadski ili sjedilački način života. „Kazahstanci, Kirgizi i Turkmeni su pripadali prvoj kategoriji, dok su Uzbeki i Tadžici pripadali drugoj“ (Jones Luong, 2002:54).

Akbarzadeh piše kako se takve lokalne mreže reciprocitetnog surađivanja na uzbečkom jeziku označavaju terminom *mahallachilik*⁵, odnosno na tadžikistanskom *mahalgari*. Unatoč tom povijesnom kontekstu i karakteristikama klanskog tribalizma, glavno ishodište pozicije moći pri kojoj određeni krugovi elita raspoložu glavnim ekonomskim resursima novonastale države, može se pronaći u nasljeđu iz Sovjetskog Saveza. Razdoblje sovjetskog visoko centraliziranog administrativnog sustava u okruženju bez demokracije i prava na privatno vlasništvo, nije stoga proizvelo kulturu mreža baziranih na srodstvu ili regionalnoj pripadnosti, ali je učvrstio prakse proizašle iz takve kulture, te ih proširio i utkao u novonastale države (Akbarzadeh, 1997).

⁵ Od riječi mahala kao susjedstvo ili suvremenim rječnikom mjesto stanovanja označeno kao kvart. Termin se jednako često koristi pri opisivanju znatno šireg oblika udruživanja, sve do regionalnog.

Jones Luong raspravlja o kontinuitetu regionalizma kao sovjetskog nasljeđa i kao bitnog elementa režima u Kazahstanu, Kirgistanu i Uzbekistanu. Navodi kako je nakon osamostaljenja ovih država regionalizam nastavio služiti kao sredstvo putem kojeg elite vode politiku. Ispolitizirani regionalni identiteti stvorili su interese postavljene prema regionalnoj pripadnosti, te su istovremeno potiskivali sociopolitičke sukobe koji bi u suprotnom nicali na liniji plemskog pripadanja. Regionalizam je dakle, utjecao na to kako će elite razumijeti proces stvaranja nove države, koja će im pitanja biti najbitnija i kako će raspolagati svojom moći tijekom pregovaranja. Jones Luong zaključuje kako je ustrajnost regionalnih političkih identiteta „omogućila kontinuiranu poziciju moći i dominaciju istim akterima, istim interesima kao iz sovjetskog razdoblja, te je tako ujedno smanjila mogućnosti izbijanja nasilnih konflikata bilo kojeg oblika“ (Jones Luong, 2002: 52).

Jones Luong razlikuje dvije sovjetske politike putem kojih je nehotično ojačao regionalizam u zemljama Srednje Azije. Istovremeno sa te dvije politike tekao je tihi proces redefiniciranja klanskih mreža i izvora moći na temelju kojih će opstati nakon disolucije Sovjetskog Saveza. Prva politika koju je provodila Moskva je bila ekonomska specijalizacija. Na nacionalnoj razini ova politika se bazirala na podjeli rada između sovjetskih republika. Jones Luong objašnjava kako je Srednja Azija cjelokupnoj federaciji doprinosila putem svog poljoprivrednog kapaciteta, najviše u vidu industrije pamuka u Uzbekistanu, proizvodnje žitarica u Kazahstanu, te stočarstva u Kazahstanu i Kirgistanu (Jones Luong, 2002). Ono što se s vremenom pokazalo kao posljedica ovako posloženih politika, bila je potpuna međuovisnost sovjetskih republika, jer su istovremeno bile međusobno izvor prihoda i dobara.

U ovako planiranoj ekonomiji, Rusi i ostali Slaveni činili su kvalificiranu, obrazovanu radnu snagu u tvornicama, dok su pripadnici titularnih nacija ostali nekvalificirana radna snaga i poljoprivrednici. Tu se prema Jones Luong stvorila dihotomija koja je pogodovala izgradnji pokroviteljsko-klijentelističkih odnosa regionalnih vođa s regionalnim stanovništvom. Politikom kolektivizacije, farme koje su u pravilu formirali klanovi, odnosno grupe temeljene na srodstvu, predale su svoju političku potporu određenim namještenim regionalnim vođama, koji su time zamijenili plemenske vođe (Jones Luong, 2002:68). Na taj način ukinut je život u plemenima i okončan je stari pastirski način života. Kılavuz je također na tragu tog argumenta. Navodi kako je kolhoz svojim članovima predstavljao glavni izvor posla, socijalnog blagostanja i socijalnih usluga, prihoda, navodnjavanja i stambene izgradnje. Vođe kolhoza istovremeno su kontrolirali iznimno važne ekonomske resurse kolhoza, te tako postali čvorovi neformalnih organizaciju u nastajanju (Kılavuz, 2009).

Druga politika koju u ovom kontekstu opisuje Jones Luong bila je kreiranje i širenje nacionalnih kadrova. „Jedno od glavnih načela sovjetske nacionalne politike bila je autohtonimizacija (rus. *Коренизация*), koja je poticala stvaranje i povećanje autohtonih stanovnika u kadrovima sovjetskih nacionalnih republika“ (Jones Luong, 2002:69). Cijela je politika bila nepovoljna, utoliko što je stvarala suprotan efekt od očekivanog. Regionalne su političke elite sve više zaoštravale svoja neprijateljstva i sukobe. Sovjetski je vrh kao odgovor na nedostatak nacionalnog konsenzusa odabirao određene regije u svakoj od republika, te u njima provodio obučavanje i novačenje elita. „Regije koje su pri takvom konačnom pristupu problemu imale prednost, bile su ili snažno lojalne boljševičkom političkom kadru, ili iznimno bogate ekonomski važnim resursima“ (Jones Luong, 2002:70). To ne znači kako su druge regije ostale zakinute ovakvom politikom. Tunçer-Kılavuz obradom svoje analize zaključuje kako se za vrijeme Sovjetskog Saveza pri imenovanju na važne pozicije unutar svake savezne republike vodilo računa o imenovanju kadrova iz različitih regija. „Postupalo se tako kako bi se održala ravnoteža i stabilnost između ljudi iz različitih regija u stranci, vladi i administraciji“ (Tunçer-Kılavuz, 2009:327).

Narodna je suverenost kao koncept stoljećima bila nepoznata u Srednjoj Aziji. Tako je ostalo sve do disolucije Sovjetskog Saveza, jer čak niti sovjetska vladavina nije dopuštala da taj koncept postane realnost. Sovjetski stil demokratskog vladanja, navodi Akbarzadeh, ismijao je koncepte građanskih prava i slobodnu političku participaciju. „Ovakvo je iskustvo oformilo glavne obrise mentaliteta elita koje će nastupiti na vlast nakon osamostaljenja ovih država“ (Akbarzadeh, 1997:527). Sovjetski je sustav, zaključno, odigrao središnju ulogu u ukorjenjivanju (iako u drugačijem, modificiranom obliku) strukture klanskih mreža u državama Srednje Azije. Iako je sovjetska propagandna mašinerija kritizirala i nastojala suzbiti klanske formulacije u Srednjoj Aziji, „upravo je iskustvo sovjetskog režima kao takvo presudilo i stvorilo potrebu za jačanje i probijanje klanskih mreža“ (Akbarzadeh, 1997:520).

4.2. Klanske mreže u vrijeme Sovjetskog Saveza

Srednja Azija je prije ruske kolonizacije bila podijeljena na dva velika multietnička kanata – Kokand, Hiva i emirat Buhara. U svakom je kanatu na čelu bio drugi kan odnosno emir u emiratu, što je rezultiralo ekonomskom, političkom i kulturološkom odvojenošću ovih podjedinica regije. „Međusobno su ratovali radi nadmoći, dok su istovremeno beznadno

branili svoje teritorije od nadolazećih kolonizatora carske Rusije.“ (Jones Luong, 2002:54) Sovjeti su Srednju Aziju podijelili na etničko-nacionalne teritorijalne jedinice. One su se bazirale na pet najvećih etničkih grupa (Kazasi, Kirgizi, Uzbeki, Tadžici, Turkmeni), koje su identificirali sovjetski etnografi na osnovi njihovih plemenskih i jezičnih različitosti. Srednja je Azija postala dijelom Sovjetskog Saveza 1922. godine, i podjeljena je u republike Uzbekistan i Turkmenistan 1924. godine, te kasnijim podjelama na Kazahstan, Kirgiziju (današnji Kirgistan) i Tadžikistan 1929. godine (Jones Luong, 2002:55) U svakoj od ovih pet sovjetskih federalnih jedinica 1936. cjelokupno je stanovništvo svake republike dobilo status nacije, koja je dobila ime prema prethodno uspostavljenoj sovjetskoj socijalističkoj republici, odnosno prema većinskom plemenu unutar jedinice (Jones Luong, 2002:65). Sovjeti su na taj način u Srednju Aziju po prvi puta unijeli koncept nacije, koja im je trebala poslužiti kao još jedno sredstvo pomoću kojeg bi se smanjila važnost klanova u društvu.

Collins (2004.) sovjetsku vladavinu dijeli na dva razdoblja. Prvo razdoblje vremenski determinira od 1920. do 1980. godine, te je to period u kojem se može govoriti o snažnoj sovjetskoj državi. Drugo je razdoblje označila od 1980. do 1990., te je ono obilježeno zamjetnim padom moći sovjetske države. Leonid Brežnjev je za trajanja svoje službe na čelu Sovjetskog Saveza zagovarao politiku *stabilnosti kadrova*, putem koje je zanemarivao pitanje klanskih mreža u republikama Srednje Azije, sve dok su bile politički pokorne. U tih osamnaest godina srednjoazijski su se klanovi imali mogućnost rehabilitirati i razvijati svoje mreže bez straha od progona. „Klanovi su osiguravali pružanje dobara i usluga svojim članovima, djelujući kroz sivu ekonomiju i tajnih dogovora protiv sovjetskih dužnosnika“ (Collins, 2004:239). U to vrijeme slabe kontrole, klanovi su prodrli u sve velike i profitabilne industrije svojih država, te putem njih preusmjeravali velike količine sredstava svojim članovima i *klijentima*. Nestabilnost u kasnim godinama sovjetskog režima pogodovala je političkom jačanju klanova.

Brežnjevljevi nasljednik Juri Andropov drugačije je pristupio pitanju klanskih mreža u republikama Srednje Azije. Naredio je KGB-u da nadgleda srednjoazijske republike i opsežno dokumentira korupciju, prijevare stranačkih/državnih institucija i odstupanja od lenjinističkih principa. Pojmivši dubinu zloupotreba klanova, Andropov je inicirao čistku 1983., a Gorbačov ju je nastavio od 1985. do 1988. godine. Bhavna (2007.) opisuje kako su do 1986. gotovo svi dugo vladajući stranački čelnici srednjoazijskih republika, koji su uživali znatne povlastice i zaštitu od Brežnjeva, umrli ili ih je Moskva povukla sa pozicije. Zhabar Rasulov u

Tadžikistanu, koji je bio na vlasti od 1961., umro je 1982. godine. Šarof Rašidov u Uzbekistanu, na dužnosti od 1959., umro je 1983. u neobjašnjenim okolnostima, dok je Muhamednazar Gapurov u Turkmenistanu, na vlasti od 1969., umirovljen 1985. godine (Bhavna, 2007: 87).

Najimpresivniji slučajevi čistki su bili oni u Kirgistanu i Uzbekistanu, gdje su smjenjeni prvi partijski sekretari – Turdakun Usubalijev i Šarof Rašidov. Uslijedilo je uklanjanje članova njihovih klanova koji su se doslovno zvali – Usubalijev klan i Rašidovljev klan. Zamijenjeni su rusificiranim pripadnicima titularnih nacionalnosti, lojalnih Moskvi i Partiji – Absamat Masalijev u Kirgistanu i Inamzhan Usmonkhodjaev, odnosno drugi imenovan Rafiq Nišanov u Uzbekistanu. Obojica novoimenovanih prvih partijskih sekretara, imali su slabe veze s klanovima, te su bili povezani s Komunističkom Partijom. Slijedili su upute primljene iz Moskve, te su od samog vrha hijerarhije Uzbečke i Kirgiške republike, preko sela i kolektivnih farmi – *odstranili* preko 30 000 ljudi, koje su zamijeli s etničkim ruskim kadrovima. U Uzbekistanu je stanovništvo ovu Gorbačovljevu politiku nazvalo *crvenim desantom* (rus. *красный Десант*). U razdoblju od 1989. do 1990. godine sovjetski je režim međutim, oslabio pod perestrojkom te su klanovi ponovno iskoristili priliku za osnaživanje.

U Kirgistanu je kao reakcija na Gorbačovljevu čistku uslijedilo okupljanje klanskih stariješina i uglednika pod vodstvom Čingic Aitmatova (široko poštovanog starješine iz sjevernog klana). Proglasili su kako žele vratiti svoju moć koju im je oduzela službena Moskva. Ujedinili su se protiv Masalijeva, kojeg su do 1990. diskreditirali, te su podržali Askara Akajeva kao predsjedničkog kandidata. U Uzbekistanu *crveni* je *desant* izazvao slične reakcije. Usmonkhodjaev sve je teže provodio čistu uslijed velikih otpora na koje je nailazio. Nakon što je očistio Rašadov klan, Usmonkhodjaev je krenuo s promoviranjem vlastitog klana iz Fergane, zbog čega ga je Gorbačov smjenio s pozicije. Nasljednik mu je bio Rafiq Nišanov, prozvan *moskovskim robom*. Uzbečki klanovi nisu bili skloni Nišanovu, te je u etničkim pobunama u lipnju 1989. godine znatno izgubio na popularnosti. Islam Karimov nastupa iz ovakve situacije kao potencijalni vođa *balanser* kojeg trebaju i službena Moskva i klanovi. „U prilog mu je išla činjenica kako mu nisu dokazane nikakve veze s nekim od klanova, Karimov je naime odrastao u sirotištu“ (Collins, 2004: 242).

Situacija u Kazahstanu pratila je sličnu matricu događaja. Postignuti su neformalni dogovori oko reafirmacije kontrole i moći. Gorbačov je 1986. zamijenio Dinmukhammeda

Kunajeva, kazahstanskog prvog partijskog sekretara koji je na vlasti bio više od dvadeset godina. Do 1989. na njegovoj je funkciji bio postavljen Kolbin, no unutar te tri godine raste politička moć i manipulacija Nursultana Nazarbajeva u klanovima, te je 1989. imenovan potencijalni vođa *balanser* u neformalnim klanskim pregovorima (Bhavna, 2007). U Turkmenistanu je na isti način imenovan Saparmurat Nijazov, s vrlo malo tada poznatih klanskih veza.

Tadžikistan je obilježila potpuno drugačija trajektorija. Collins navodi kako Moskva nije provodila čistku u Tadžikistanu, iako je i u toj republici bilo istih problema, u istoj količini kao i u druge četiri savezne republike. Razlog neinterveniranja bilo je generalno nepovjerenje prema većini tadžikistanskih frakcija. Jednako bitno, u razdoblju od 1946. do 1991. godine članovi klana iz regije Khodjent, kontrolirali su većinu poluga moći u republici. Od 1940-ih KGB se oslanjao na suradnju sa klanom Khodjenti jer su smatrali kako je Tadžikistan još uvijek snažno islamiziran i preblizu Afganistanu (uzevši u kontekst rat koji su Sovjeti vodili u toj državi). „Percipirali su ga kao još uvijek prenazadnu republiku da bi bila istinski sovjetski lojalist“ (Collins, 2004: 242). Iz tog razloga klan Khodjent, osiguran pokroviteljstvom koje mu je pružala Moskva, nije imao potrebu za stvaranjem pakta s ostalim klanovima, te je nastavio provoditi svoju hegemonijsku politiku. Zbog takve hegemonijske politike jednog klana, neravnoteža klanske moći u državi sve se više produbljivala i vremenom dovela do građanskog rata.

Zaključno, uvjeti pod kojima su srednjoazijski klanovi sklapali paktove su situacije kada se suoče sa zajedničkom prijetnjom, ugrozom moći i resursa kojima raspolažu, kada postoji relativna ravnoteža između njih – tako da niti jedan klan ne monopolizira moć, te kada postoji legitiman vođa, *balanser*, kojemu je ukazano povjerenje da upravlja dogovorenim paktom. Iako je birokratska priroda Sovjetskog Saveza imala tendenciju nivelirati klanske mreže, zbog svoje veličine i tromosti nerijetko nije bila u mogućnosti realizirati planirane i obećane socijalne i ekonomske beneficije, stoga u ovim federativnim jedinicama nije zaživio sovjetski identitet u punom smislu. Kolektivizacija i nacionalizacija koje su se provodile 1920-ih i 1930-ih nisu nivelirale klanske strukture, već su ih paradoksalno ojačale. Sedamdeset godina sovjetske vladavine u određenom je smislu razbilo nekada čvrstu plemensku strukturu naroda Srednje Azije u manje, klanski bazirane jedinice podijeljene najčešće po principu regionalnosti.

5. Analiza klanskih mreža u Srednjoj Aziji

Rast primarno neformalne, klanski bazirane politike u Srednjoj Aziji nakon disolucije Sovjetskog Saveza nije se mogao predvidjeti. Optimisti su najavljivali demokratizaciju novonastalih država, s druge strane, pesimisti su očekivali ili rast islamskog fundamentalizma ili održavanje komunističkih režima. Uslijed toliko neizvjesnosti, može se reći kako su razlozi za zabrinutost bili opravdani, ova regija u političkom smislu nikad ranije nije imala iskustvo državljanstva, nacionalnosti a ponajmanje demokracije. Niti jedan od novoformiranih režima u Srednjoj Aziji nije bio spreman uspješno se boriti sa široko raširenom praksom personalističkog glasanja na liniji klanova. Takvo glasanje podrazumijeva da će lojalnost glasača pri procesu izbora biti naklonjena samo jednoj opciji. Ta jedina opcija je ona sa kojom se birač poistovjećuje na osnovi klanskog pripadanja, regionalnog identiteta ili osobne klijentilističke povezanosti.

Predizborne kampanje koje su se vodile nakon 1991. godine, prema Collins, strateški su se oslanjale na kreiranje snažnog nacionalnog identiteta na općem nivou, dok se ispostavilo kako se većina građana i dalje snažno identificira sa svojim lokalnim klanskim mrežama. Uzevši u obzir popularnost među stanovništvom i lojalnost na kojoj se ona temeljila, klanovi u trenutku disolucije Sovjetskog Saveza uglavnom nisu reagirali predlaganjem novih agendi i novih smjera vođenja politike, već su nastojali osigurati neformalne dogovore između sebe, kojima bi uspjeli imenovati neutralnog vođu balansera. Time su podupirali stvoreni *status quo*. Ovakve okolnosti, zaključuje Collins, omogućile su novim predsjednicima država Srednje Azije da se vremenom izdignu iznad paktova koji su ih doveli do pozicije, te tako odaberu vlastiti dizajn tranzicije kroz koju će voditi svoje države (Collins, 2004).

U novoformiranim režimima, predsjednici su zadržali trend nepovjerenja u narodnu suverenost, te su odabrali opciju autoritarnog vladanja. Klanski paktovi stvoreni su u trenucima disolucije Sovjetskog Saveza i procesa transformacije u novi režim. Collins napominje kako klanski paktovi unatoč literaturi tranzitologije ne čine jezgru demokratizacije. „Oni u tom kontekstu jesu stabilizatori, ali ne demokratskog procesa“ (Collins, 2004: 237). Unatoč demokratskim ustavnim jamstvima, vodstvo ovih država vremenom je sputalo slobodu informacija, izražavanja i okupljanja. Već kroz prvo desetljeće ove države provode rigidnu kontrolu nad domaćim masovnim medijima. Uvode se zabrane raspravljanja o javnim

politikama vlade, a politička je opozicija u većini slučajeva potisnuta. Omelicheva konstatira kako je zajedničko svim državama ove regije kreiranje snažne države koju personificira snažni vođa. U ovim režimima naglasak je dan na ekonomski razvoj unutar političkoj modernizaciji. „Dodatno, zajednička im je karakteristika isto tako naglasak dan na princip postupne političke reforme i odbijanje ideje univerzalnog oblika i metode demokratizacije“ (Omelicheva, 2015:91).

<i>Short Term, 1991–94</i>			
<i>Case</i>	<i>Formal Regime Type^a</i>	<i>Regime Durability^b</i>	
Kyrgyzstan	electoral democracy	durable	
Uzbekistan	authoritarianism	durable	
Tajikistan	collapsed regime	not durable	
Kazakhstan	authoritarianism	durable	
Turkmenistan	authoritarianism	durable	
<i>Medium–Longer Term, 1995–2003</i>			
<i>Case</i>	<i>Formal Regime Type</i>	<i>Informal Regime Type</i>	<i>Regime Durability</i>
Kyrgyzstan	authoritarianism	clan politics	weakly durable
Uzbekistan	authoritarianism	clan politics	moderate to weakly durable
Tajikistan	authoritarianism	clan politics	weakly durable
Kazakhstan	authoritarianism	clan politics	moderately durable
Turkmenistan	authoritarianism	clan politics	weakly durable

^aRegime type is measured according to Freedom House scores.
^bRegime durability score reflects indicators of collapse in Rotberg (fn. 117), chap. 1. Specifically, use a broker pact, coup attempts, and protest, and violent insurgency as indicators of declining durability.

Slika 5.1. prikaz političkih trajektorija u državama Centralne Azije osamostaljivanja, *Izvor: Collins (2004.)*

Usprkos relativnoj homogenosti sovjetskog sustava, te sličnih okolnosti koje su za vrijeme sovjetskog režima obilježile svih pet republika Srednje Azije, nakon disolucije Sovjetskog Saveza, njih su obilježila tri različita politička procesa. „Kirgistan je, kako se u prvim godinama činilo, prošao kroz demokratizaciju. Kazahstan, Uzbekistan i Turkmenistan su svjedočili ponovnoj uspostavi autoritarizma, dok je Tadžikistan kliznuo u stanje propale državnosti i krvav građanski rat“ (Collins, 2002:138) Jones Luong navodi kako su ovi različiti institucionalni ishodi rezultat raličitih konstelacija i balansa moći između regionalnih i središnjih vođa u svakoj državi zasebno. Zaključuje kako su se već etablirane elite „u trenutku pregovaranja i stvaranja novog političkog poretka oslanjale na već postojeće političke

identitete, kako bi očuvale poziciju rapolaganja ekonomskim resursima države. Upravo zbog toga ishod je bio institucionalni kontinuitet, a ne promjena“ (Jones Luong, 2002:5).

Collins (2002.) razdvaja nekoliko dimenzija pomoću kojih se, prema njenom mišljenju, najbolje pristupa pitanju klanova kao neformalnih mreža. Svaka od triju dimenzija odgovara na jedno od ova tri pitanja; „na koji su način klanovi uspjeli penetrirati u formalne političke institucije, kako su ekonomski resursi podijeljeni između klanova, te kako klanovi (prije no formalne institucije) povezuju državu i društvo“ (Collins, 2002:146). Odgovore na ta pitanja, i u nekim slučajevima šire perspektive, prikazat ću pri pojedinačnom analiziranju svake od pet država ove regije.

5.1. Slučaj: Kazahstan

Jones Luong navodi kako su se Sovjeti pri demarkaciji unutarnjih, administrativnih granica u Kazahstanu, vodili prije svega klanskim podjelama, uz one ekonomske i geografske (Jones Luong, 2002). Oslonivši se tako na tradicionalne strukture autoriteta, Sovjeti su računali na opsežniju i bolju kontrolu unutar uspostavljene SSR Kazahstan. Klanske su mreže ostale temeljem ovih zajednica unatoč prisilnim kolektivizacijama 1930-ih, te su do 1950-ih gotovo u pravilu upravo veliki klanovi čini i vodili kolhoze i sovhoze. Na ovaj način, zaključuje Jones Luong, „unutar stvorenih administrativno-teritorijalnih jedinica sačuvane su klanske strukture, dok su se drugi i veći tradicionalni kolektivni identiteti (plemena, povijesne regije, horde) uslijed okolnosti podijelili“ (Jones Luong, 2002:93).

Sovjetsko je nasljeđe, nadalje, u Kazahstanu prouzročilo nešto drugačije rezultate od onih u Kirgistanu i Uzbekistanu, navodi Jones Luong kada u svojoj knjizi raspravlja o učincima sovjetskih politika na ove tri države Srednje Azije. Jones Luong argumentira kako su u Kazahstanu posljedice sovjetskih politika vidljive u stvorenim rascjepima na regionalnoj osnovi, ali i nacionalnoj. Administrativne i ekonomske politike inicirale su useljenje velikog broja ruskog stanovništva na područje sjevernog Kazahstana, što je rezultiralo polaganim institucionaliziranjem etničke i teritorijalne podjele između Rusa i Kazaha (Jones Luong, 2002:91). U slučaju obiju etničkih skupina, dogodili su se regionalni rascjepi. Na taj način nastale su, navodi Jones Luong, tri podjele u kazahstanskom društvu, podjela između regionalnih vođa različitih nacionalnosti i podjela unutar regija koje su objedinjavale obje većinske nacionalnosti, u pozadini obiju podjela bilo je natjecanje zbog distribucije političkih

pozicija i ekonomskih resursa. Treća je podjela bila podjela unutar regija općenito a odvijala se između pripadnika dviju većinskih nacionalnosti, posljednja podjela bazirala se na borbi za ekonomsku i političku moć na lokalnoj razini (Jones Luong, 2002).

S vremenom je politika ekonomske specijalizacije svaku republiku podijelila na četiri ekonomska bloka. Južni blok je bio većinski poljoprivredni, s najvećim udjelom u proizvodnji pamuka, te stočarstvu. U sjevernom je bloku bila smještena glavnina industrijskog sektora države, sačinjena od metalurgije i rudnika ugljena. Istočni je blok služio kao prostor za testiranje nuklearnog oružja, dok je zapadni blok bio bogat zalihama nafte i plina i bazirao se na njihovoj industriji. Doseljeno rusko stanovništvo u takvom je gospodarskom kontekstu bilo kvalificirana radna snaga, dok su Kazasi ostali većinski zaposleni u poljoprivrednim sektorima. Ovakva planska podjela rada na državnoj razini ostavila je iza sebe različito razvijene regije u kontekstu osamostaljenog Kazahstana.

Pri stupanju na vlast Nazarbajev je imao ulogu neutralnog balansera pri vođenju klanskog pakta. Bio je suočen s povijesno uvjetovanom podjelom između tri horde (plemenske grupacije) i manjim klanskim linijama podrijetla. Tokom vremena, jednako je tako uspostavio autoritarizam baziran na klanskim mrežama, unatoč početnoj retorici o političkoj i gospodarskoj inkluziji triju hordi, te unatoč početnoj liberalizaciji medija i stranačkog sustava. Država je pod njegovim vodstvom proživjela limitiranu političku, ali s druge strane značajno veliku gospodarsku liberalizaciju. Unutar svog superprezidencijalističkog režima, Nazarbajevljevi je klan uspostavio kontrolu nad svim izvorima energije, koji čine najveći izvor državnog proračuna. Zbog tako velike uloge prirodnih izvora u unutarnjoj politici i održavanju državne stabilnosti, no jednako tako i u vanjskoj politici, Kazahstan spada u skupinu rentijerskih država.

Collins (2004.) navodi tri poteškoće koje su pratile Nazarbajeva u procesu učvršćivanja svoje autoritarne vlasti. Prvo je bilo potrebno uspostaviti stabilnost i lojalne kadrove unutar parlamenta, jer se ta institucija u početnim godinama samostalnosti pretvorila u arenu u kojoj su se za svoje interese borili ugledna imena klanova ali i demokrati, a obje su strane imale u fokusu osigurati si državne resurse i potencijalno oformiti čvrstu oporbu predsjedniku. Kao drugo, unatoč manipulacijama u izbornom i stranačkom sustavu kojima je Nazarbajev želio umanjiti predstavljenost klanova u politici, na parlamentarnim su izborima individualni ugledni članovi klanova osvojali većinu mandata, čime su istiskivali iz konkurencije ne samo državno oformljene i sponzorirane političke stranke, već i sam koncept

potrebe izbora radi političke mobilizacije. Treći razlog bilo je disproportionalno raspoređivan udio od izravnih stranih ulaganja u energetska industrija, što je izazivalo sve više negativnih reakcija kod zanemarenih klanova (Collins, 2004).

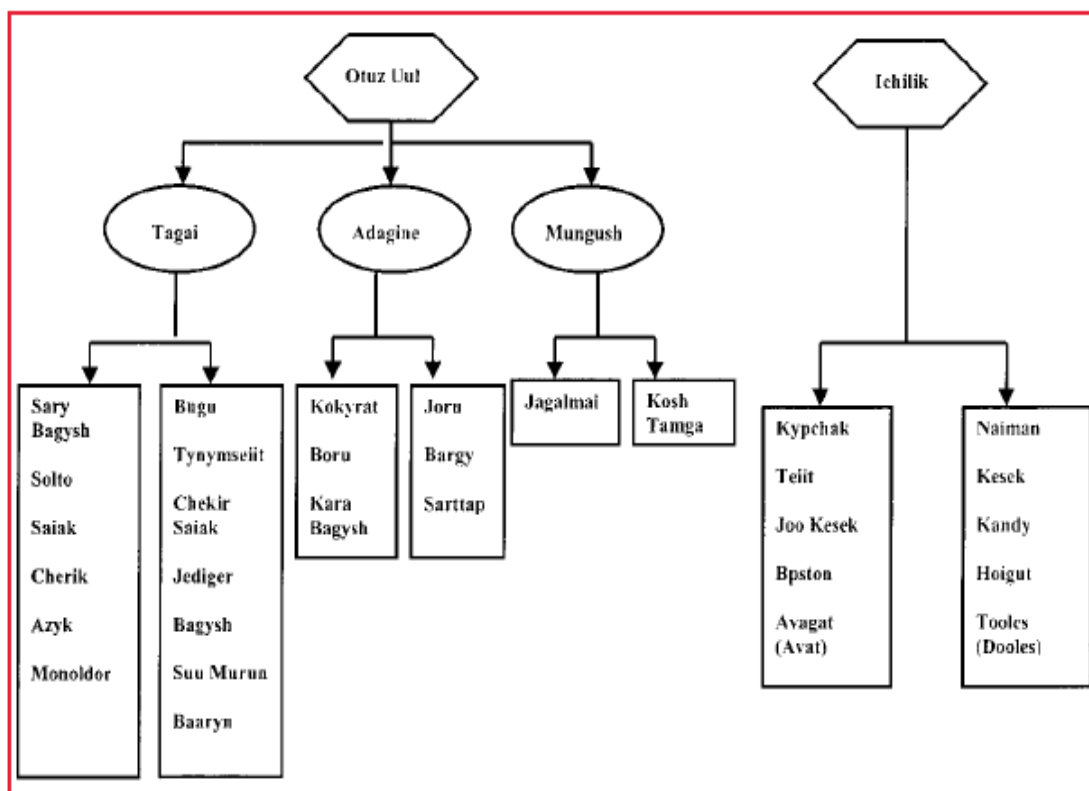
Collins jednako tako iznosi podatke koji potvrđuju kako je Nazarbajev centralizirao sve bitne državne institucije, kao i glavne gospodarske grane. Predsjednikova kćer Dariga Nazarbajeva sa svojim mužem Rahatom Alievim kontrolirala je većinu „nezavisnih“ medijskih kuća, te glavne poslovne interese države. Drugi predsjednikov šogor direktor je monopolističke cjevovodne tvrtke, te je istovremeno jako utjecajan u industriji nafte i plina. Nazarbajevljev klan isto tako kontrolira vodeću državnu banku. Bogatstvo stečeno u ovim monopoliziranim sektorima Nazarbajev je iskoristio kako bi formirao „Centralne Jedinice Sigurnosti“ (KNB), pomoću kojih se kontrolira opozicija. Putem ovih jedinica predsjednik i njegov klan drže u kontroli i kupuju mir među podređenim i međusobno suprotstavljenim klanovima (Collins, 2004).

5.2. Slučaj: Kirgistan

U ranim 1990-ima Kirgistan je stekao reputaciju srednjoazijske države koja najbrže i temeljitije provodi reforme demokratizacije, te države koja ima najinkluzivniji izborni sustav u regiji. „Zbog čvrste predanosti reformama, zapadni su promatrači ovoj republici dali nadimak *oaza demokracije u pustinji autoritarizama*“ (Omeličeva, 2015:16). Akajev je shodno postignutim naprecima dobio nadimak Srednjoazijski Thomas Jefferson. Kako ovakvi pretjerani hvalospjevi mogu sugerirati, kirgiško demokratsko proljeće nije imalo dugi rok trajanja. Već na kraju prvog desetljeća samostalnosti, Akajevljeva je administracija počela strože kontrolirati provođenje državnih politika, jednako tako počeli su strogo nadzirati civilno društvo. Predsjednik je istovremeno stekao kontrolu nad strateškim sektorima kirgiškog gospodarstva, komentira Omeličeva. „Brojni su se članovi Akajevljeve obitelji uključili u kirgišku politiku i ostvarili znatan politički autoritet zahvaljujući svom pristupu ekonomskim resursima države“ (Omeličeva, 2015:17).

Kada analiziramo ulogu neformalnih mreža u politici Kirgistana, za početak je najvažnije znati kako na regionalnoj razini rasejepi stvaraju dvije različite podjele. Jones Luong, navodi kako su Kirgizi iz južnih regija države tijesno surađivali sa susjednim

Uzbecima po pitanju poljoprivrede, ali i drugih gospodarskih sektora. Barijera koja je možda najočigledniji razlog odvojenost sjevera i juga u ovoj zemlji, prirodna su barijera gorskih klanaca koji ih razdvajaju, a tokom povijesti su imali ulogu velikog izolatora dviju kirgiških regija (Jones Luong, 2002). Od prisutnih podjela u kirgiškom društvu dakle, prva je podjela između sjevernih i južnih regija, dok je druga nastala na konfrontacijskoj liniji sjevernih regija samih među sobom. U Kirgistanu općenito govoreći postoje tri krila, ili klana koja kontroliraju tok državnih politika. Ong – desni, Sol – lijevi i Ichkilik. *Grupa Sol* smještena je u sjevernom i zapadnom Kirgistanu, a čine ju sedam nižih klanova, uključujući klan Sarybagyš, te klan Buggu koji je kontrolirao kirgišku republiku sve do velike čistke 1930-ih godina. Politički vođe Kirgistana bili su pripadnici klana Sarybagyš još od vladavine Staljina. 1990. godine ovaj je klan iskoristio svoju moć i osigurao Askaru Akajevu poziciju glavnog sekretara Komunističke Partije Kirgizije, umjesto Absamata Masalijeva. Sve do Revolucije tulipana 2005. klan Sarybagyš je kontrolirao ministarstva financija, unutarnjih poslova, vanjskih poslova, državne sigurnosti te općenito predsjednički tim. *Grupa Ong* se sastoji od jednog klana, klana Adygine, koji je smješten na jugu države. Ičkilik je isto tako grupa s juga, ali njeni su članovi neetnički Kirgizi.

Slika 5.2.1 prikaz podjele kirgiških plemena, *Izvor:* Jones Luong (2002.)

Kirgistan je primjer na kojem se najbolje vidi koliko je demokratizacija u ovoj regiji delikatan i osjetljiv proces. Klanska je politika od samog početka potkopavala glavne dimenzije kirgiške izborne demokracije. Klanske su mreže prodrle u izvršne, zakonodavne i sudske grane vlasti. Jednako tako, praksa klanski baziranog glasovanja pokazala se kao najveća prepreka u izbornom procesu. Kirgistan je bio prva država Srednje Azije čiji su izbori 1990-ih bili ocijenjeni kao slobodni i pošteni. Jednako tako pravni uvjeti za stranačko natjecanje bili su otvoreni i kompetitivni. Unatoč tome, napominje Collins, izborna su povjerenstva u razdoblju od 1994. do 2000. godine prijavljivala kako starije stanovništvo na lokalnoj razini svoje glasove daje isključivo obiteljskim mrežama (Collins, 2002:147). Akajev je za to vrijeme, unatoč provedbama politika koje su trebale oslabiti utjecaj klanskih mreža u državi, istovremeno jako ovisio o naklonosti istih mreža. Svojom političkom participacijom u strankama, civilnom društvu, potkopavanjem slobodnog novinarstva (2002. godine Akajevljevi su kupili najveći *neovisni* medijski kompleks), te narušavanjem transparentnosti i odgovornosti pri kontroli i raspodjeli državnih resursa, klanske su mreže onemogućavale konsolidaciju demokratskog ali i autoritarnog režima. Glavne točke konsolidacije autoritarnog režima su, prema Collins, gradnja institucija (kontrola izvršne vlasti nad zakonodavnom i nad strankama), centralizirana kontrola gospodarskih resursa, te posljepje, državna autonomija u provođenju politika *vis-à-vis* privatnih interesa, a one su zbog moći klanskih mreža bile jednako sputavane kao i one nužne za demokratizaciju (Collins, 2004: 247).

Zanimljiva je činjenica kako su klanske mreže uspjele prodrjeti i do državnog parlamenta, no intrigantnija je u tom segmentu njena posljedica. Naime, predsjednikovi oponenti u parlamentu – Madumarov, Sikikov i Beknazarov, nisu mobilizirali potporu putem stranačkog sustava, ideologija ili saveza. Činili su to ponovno putem jakih, njima lojalnih klanskih mreža. Collins zaključuje kako su time marginalizirali pravu demokratsku oporbu, jer „njihovi interesi, ponovno, nisu bili provesti zakone namijenjene širim interesima, već usmjeravanje državnih resursa prema partikularističkim interesima svojih klanskih internih saveza“ (Collins, 2004:249). Argument potkopane sudske neovisnosti najbolje je prikazati putem primjera predsjednice Ustavnog suda Kirgistana, Čolpon Baekove, koja je kao članica Akajevljevog klana učinila niz protuustavnih ustupaka. 1998. godine njena je prosudba dopustila Akajevu ponovnu kandidaturu na izbima iako je ta odluka bila kontradiktorna novodonesenom demokratskom Ustavu države. Svoju je potporu nastavila davati predsjedniku i unatoč javnim pozivima za predsjednikovu ostavku i protupredsjedničkim prosvjedima koji su buktili na ulicama.

Klanskim nepotizmom „Akajev je sponzorirao tri sjeverna klana (Kemin, Aitmatov, Sarigulov), te klan svoje žene, dok je istovremeno potpomagao ostale klanove onoliko malo koliko je bilo dovoljno da ne izbiju međuklanski konflikti“ (Collins, 2004: 250). Nakon 11. rujna 2001. godine, Akajev donosi odluke koje će ga u vrlo kratkom vremenu koštati kupovanog međuklanskog mira. Nakon što je dopustio stacioniranje vojnih trupa SAD-a te vođenje antiterorističkih priprema na teritoriju Kirgistana, dobivene je financijske beneficije dijelio samo unutar svoje obitelji. Vođe južnih i istočnih klanova, od prije isfrustrirani, dobili su povod za pokretanje anti-kampanje. Uslijedio je val demonstracija, uhićenja i nasilja od siječnja do jeseni 2002. godine. Konačni pad Akajev doživljava 2005. godine. Nakon oštre javne reakcije na lažirane rezultate izbora, izbori su poništeni, a ulicama Biškeka širilo se javno negodovanje, koje je preraslo u demonstracije, kasnije nazvane Revolucijom tulipana, nakon koje Akajev daje ostavku i napušta državu.

Kurmanbek Bakijev postao je kirgiški predsjednik nakon Revolucije tulipana, a mandat mu je trajao do 2010. godine. Unatoč demonstracijama uzrokovanih nezadovoljstvom zbog manipuliranja izbornim rezultatima, koje su mu mogle služiti kao primjer, došavši na vlast ponašao se slično svome prethodniku. Prisutna je jednaka matrica pri usponu predsjedniku lojalnog klana. Omelicheva tvrdi kako je za vrijeme administracije predsjednika Bakijeva nacionalistička retorika uzela veliki zamah u svakodnevnoj političkoj retorici. „Zbog takvog rastućeg trenda i na jugu i na sjeveru države, u travnju 2010. godine eskalirali su međuetnički sukobi u Ošu i Jalalabadu“ (Omelicheva, 2015:17). Uslijedili su masovni prosvjedi nakon kojih je predsjednik odstupio s dužnosti i napustio državu. U lipnju 2010. proveden je referendum s pitanjem o potrebi usvajanja novog Ustava. Novi predsjednik Almazbek Atambajev uspio je nemire privesti kraju i vratio je Kirgistanu, iako u ograničenom smislu, nazivnik najotvorenije države Srednje Azije sa režimom koji u sebi sadrži najviše neosporenih demokratskih obilježja. Prisutna je tako prava oporba, koja može pridonijeti političkom pluralizmu u državi. Značajno je međutim svojstvo tih stranaka nedostatak čvrste ideološke osnove, iskustva, te profesionalizma. Civilno društvo postoji, ali je slabo financirano i politički slabo. Freedom House opisuje kirgiški politički režim kao semi-konsolidirani autoritarni režim, blagi autoritarizam.

5.3. Slučaj: Tadžikistan

Nakon stečene samostalnosti, predsjednik Rahmon Nabijev pokušao je slijediti način vladanja uzbečkog predsjednika, no nije uspio najviše radi međuklanskih pregovora koji su izostali u ovoj državi. To je odredilo znatno drugačiju tranzicijsku trajektoriju od ostalih država regije. U Tadžikistanu je desetljećima hegemonijsku politiku nad ostalim klanovima vodio klan Khujand. Članovi ovog klana tradicionalno su bili pozicionirani na mjestima prvog partijskog sekretara, premijera, te na čelu glavnih ministarstava kao što su Ministarstvo financija i Ministarstvo gospodarstva. Predstavnici drugih regija kao što su Kuljab, Katekin ili Badakhšan bili bi imenovani na srednjepozicionirane funkcije.

Nabijev se našao nespremnim kada je Pamiri, ministar unutarnjih poslova 1992. godine napunio ministarstvo sebi vjernim članovima klana, te ih brzo mobilizirao i naoružao. Nabijev je još uvijek računao na potpomaganje iz službene Moskve, no ono je izostalo nakon disolucije Sovjetskog Saveza. Ubrzo su i ostali su klanovi slijedili Pamirijev primjer, te je nedugo nakon izbio konflikt čija je osnova bila klansko nadmetanje, dakle nadmetanje političkih i gospodarskih elita oko raspodjele državnih resursa. Do svibnja 1992. na ulicama grada Dušanbea, ali i u ostalim regijama odvijao se krvavi građanski rat. Tunçer-Kılavuz napominje da iako je građanski rat u Tadžikistanu definiran kao rat između različitih regionalnih klanova (klanovi Garmi i Badakhšani naprotiv klanova Kuljabi i Khojand), obje strane su u svojim redovima imale članove iz različitih regija (Tunçer-Kılavuz, 2009), što ponovno govori o kompleksnosti definiranja i razdvajanja klanskih mreža od jedne do druge države ove regije.

Od 1994. godine uspostavljeni su uvjeti za primirje, jer na predsjedničkim je izborima Rusija intervenirala podrživši Emomalija Rahmona⁶, što je u tom trenutku bila pogodna odluka s obzirom na to da Rahmon nije vodio ni jedan formalni ili neformalni pakt, bio je samo neznatno poznati član manjeg klana Kuljabi. Od sredine devedesetih, Rahmon započinje gradnju otvoreno klanski baziranog režima, gdje sve važnije pozicije zauzimaju članovi njegovog klana Kuljabi. U tim vremenima uzlazne političke moći u državi, Rahmon raspušta svog prvog premijera Abdumallika Abullojanova, člana bivšeg hegemonijskog klana Khojenti, nakon čega cjelokupnom klanu uskraćuje pristup političkoj moći i gospodarskim

⁶ 2007. godine, predsjednik Rahmonov sa svog prezimena odstanjuje rusificirani nastavak –ov, kako bi prema njegovim riječima bio kulturalno dosljedan svojim korijenima.

resursima, čineći ga jednim od najsiromašnijih klanova u državi. Rahmonova politička moć jača nakon potpisivanja međunarodnog mirovnog sporazuma 1997. godine, te nakon konsolidacije oružanih i represivnih snaga na državnom teritoriju ranih 2000-ih. Collins upozorava kako je buran kontekst prvog desetljeća samostalnosti u ovoj državi prouzrokovao slabljenje tradicionalnih klanskih mreža, zbog čega su se iste okrenule načinu funkcioniranja sličnom kriminalnoj organizaciji – bazirajući svoje prihode prije svega na trgovini narkoticima te njenoj proliferaciji (Collins, 2004).

Ono što je značajno u Rahmonovom stilu vladanja jest način na koji osigurava prevlast nekada malog klana Kuljabi. Osim što je nivelirao pristup moći konkurentskom Khojand klanu, on „odbija dijeliti ključna ministarstva; Ministarstvo obrane i Ministarstvo unutarnjih poslova – sa islamskom opozicijom, ali i ostalim klanovima“ (Collins, 2004: 256). Osigurao si je lojalan parlament većinski zastupljen sebi lojalnim klanom Kuljabi, te osnovao provladinu stranku imena Narodna demokratska stranka. Unatoč ovim autoritarnim potezima i pretenzijama za moći, tadžikistanski režim nije uspješno konsolidiran. Ono što odmiče kontroli predsjedniku i njemu lojalnoj političkoj eliti, organiziran je kriminal i regionalni *gospodari rata* koji su izvan kontrole represivnog državnog sustava. Tadžički režim ima znatnih problema u implementiranju donesenih javnih politika – kampanja protiv korupcije je neuspješna, jednako tako nastojanje potpune centralizacije gospodarstva. Collins polemizira o još uvijek značajnom utjecaju Rusije u ovoj zemlji, te zaključuje kako će upravo njen utjecaj biti čimbenik koji će odrediti smjer kretanja politike Tadžikistana, jednako kao i stabilnosti njegovog političkog režima (Collins, 2004).

Tunçer-Kılavuz navodi kako je i u Tadžikistanu tradicija klanova, pokroviteljsko-klijentelističkih odnosa, obiteljskih veza i lojalnih prijateljstava, jednako kao i u Uzbekistanu prerasla u snažan regionalizam. Pitanje iz koje je tko regije može biti ključno pri pronalaženju posla ili dobivanju bilo kakve pomoći ili tražene usluge, a nakon građanskog rata ostalo je dodatno osjetljive prirode (Tunçer-Kılavuz, 2009). Ispitanik u Tunçer-Kılavuzovom istraživanju izjavljuje kako iako se ne zna kako točno funkcioniraju unutar sebe, klanovi su jaki su i izuzetno utjecajni. Traže financijske izvore i pristup financijskim izvorima države, a to su nafta, plin, pamuk i zlato. Najvažnije aktivnosti su im stoga uvoz i izvoz, dok u sklopu njih posjeduju privilegije. U industriji pamuka i zlata ne radi nitko tko nije član klana i vezan za njih. Među njima su i vladini dužnosnici. U svojim međuodnosima se štite i potpomažu. Zbog ovako postavljenih pravila igre liberalizacija naravno nije poželjna, jednako kao niti demokratizacija ni privatizacija. Ne žele promjenu, žele očuvati autoritarne mehanizme vlasti.

Drugačiji su to klanovi, sukobljavaju se i međusobno ukoliko im se interesi preklape (izjava ispitanika u Tunçer-Kılavuz, 2009:330).

„Prema sada važećem tađikistanskom Ustavu, Rahmon može ostati na vlasti putem ponovnih izbora sve do 2020.“ (Brill Olcott, 2012). S devetero djece, tadžikistanski je predsjednik na korak do stvaranja vlasite političke dinastije. U veljači 2010. vladajuća Narodna demokratska stranka Tadžikistana (NDST) je najavila kako će se Rahmonov najstariji sin Rustam kandidirati za Gradsko vijeće grada Dušanbea, nedugo nakon toga Rustam je imenovan na tu poziciju. Rustam je diplomirao na Tadžikistanskom Državnom Sveučilištu. Neko vrijeme obnašao je funkciju savjetnika u Državnom Odboru za investicije i državno vlasništvo, a ujedeno je jedan od glavnih članova Glavne skupštine Narodne demokratske stranke Tadžikistana. U svibnju 2011. godine odrekao se pozicije u Gradskom vijeću grada Dušanbea kako bi obnašao višu poziciju u Državnom odboru za carine, gdje vodi odjel zadužen za sprječavanje švercanja. To će mu svakako dati vrijedno iskustvo upravljanja jednim dijelom tadžikistanskih sigurnosnih snaga, što je važno, ako će ikada naslijediti očevu poziciju. (Brill Olcott, 2012).

5.4. Slučaj: Turkmenistan

Nijazov je puno brže od ostalih predsjednika regije reagirao po pitanju osiguravanja lojalnosti i čvršćivanja lojalnosti unutar državnih sigurnosnih organa. Istovremeno ih je od početka samostalnosti pažljivo koristio pri kontroli plemenskih rivaliteta. Turkmeni je predsjednik u početku bio vrlo oprezan, te je u parlamentu balansirao zastupljenost klanova. Kasnije je, navodi Collins (2004.), u sve većoj mjeri na najvažnije položaje počeo imenovati samo pripadnike klana Tekke. Niti ova konstelacija vlasti nije dugotrajala, jer je Nijazov raskinuo sve svoje veze s klanskim mrežama i elitama koje su ga podržale pri dolasku na vlast. Nijazov nakon toga pokreće ekstremnu centralizaciju moći, pri čemu vlada isključivo putem suradnje sa prisnim prijateljima, dok država posljedično doživljava gotovo potpunu deinstitutionalizaciju. Proglašava se Turkmenbašijem Velikim, čime otpočinje razdoblje njegove represivne, personalističke vladavine na rubu paranoje zbog mogućeg gubitka moći i vlasti. Predsjednički se izbori više ne provode otkako ga je 1999. parlament proglasio doživotnim predsjednikom, no od onda niti sazivi parlamenta nisu redoviti. Pitanje koje se otvara pri analizi u ovolikoj mjeri zatvorenog političkog sustava, jest pitanje onemogućeneog

procesa nasljeđivanja. Zapadni promatrači, kao i regionalni vođe strahuju od potencijalnog kolapsa režima, koji je izgledni scenarij nakon što Nabijev više ne bude mogao obnašati dužnost.

Turkmenski je politički vrh nakon osamostaljenja od Sovjetskog Saveza, prema Akbarzadehu, po pitanju klanova pristupio vrlo oprezno. Država je implicitno priznala regionalne pripadnosti i različitosti tako što je formirala Vijeće starješina, koje je bilo formirano po principu regionalnosti. Isto tako u izradi nacionalne zastave korišteni su regionalni, plemenski dizajni tepiha. Takva se kreacija a potom i upotreba državnih simbola može protumačiti kao potraga za sintezom regionalizama. Država je stoga ta koja snažno promovira ideal ujedinjene turkmenske nacije. U tom kontekstu regionalne se pripadnosti toleriraju sve dok se uklapaju u dizajn nacionalne države, kao i forme koje ona podrazumijeva. „Kao i u Uzbekistanu, spominjanje različitih regionalnih interesa i klanskih politika je tabu tema“ (Akbarzadeh, 1997: 521). Akbarzadeh navodi kako su Turkmenistan i Uzbekistan dva slična slučaja utoliko što su obje novonastale države postigle svoju političku stabilnost kombinirajući autoritarnu vladavinu i provedbom nacionalistički inspiriranih politika. „Takve su politike imale snažan utjecaj na uspješno konsolidiranje osjećaja jedinstva, te zajedničkog cilja kod stanovništva Turkmenistana i Uzbekistana. Unatoč tome, dugoročni su uspjesi nacionalističkih politika još uvijek neizvjesni“ (Akbarzadeh, 1997:518).

Drugi predsjednik Turkmenistana, Gurbanguli Berdimuhamedov, pobjedio je na predsjedničkim izborima 2007., koji su uslijedili nakon Nijazovljeve smrti 2006. Berdimuhamedov je bio član vlade prvog turkmenskog predsjednika. Prvo kao ministar zdravstva, te kasnije zamjenik premijera. Za vrijeme prvog predsjedničkog mandata provodi smjenu kadrova unutar vlade, mičući sa pozicije stare kadorve lojalne bivšem predsjedniku. Na drugim je predsjedničkim izborima ponovno izabran na poziciju sa potporom od 97% glasova. Nastavivši vladati u diktatorskom personalističkom stilu, na najvišim političkim pozicijama okupio je sebi klanske kadrove, jednako kao i najuži krug obitelji. Neosporna je ponovno krucijalna uloga klanskih mreža unutar politike suvremenog Turkmenistana, iako se postojanje takvih neformalnih aktera načelno negira. Izrazito su teško dostupni službeni podaci bilokakve vrste na temu klanskih mreža i njihovog učinka na državno gospodarstvo Turkmenistana. Isto tako, malo je dostupno znanstvenih članaka političke znanosti na koje je moguće osloniti se pri interpretaciji uloge klanova u politici i ekonomiji Turkmenistana. Razlog neupitno leži u snažno personalističkom stilu vladanja koje je Berdimuhamedov uveo u svoju praksu po uzoru na prethodnika. Pomoću izražene direktne i nelimitirane moći i

utjecaja u svim aspektima javnog života, odabrao si je častan naziv, te se naziva Arkadag, što u prijevodu znači *zaštitnik*.

5.5. Slučaj: Uzbekistan

Samarkand je do 1930. bio glavni grad Uzbekistana, no važnost te regije nakon 1930. opada uslijed ekonomskih reformi. Jones Luong tvrdi kako je ekonomsko restrukturiranje 1950-ih i 1960-ih dodatno razdjelilo regije, no ovog puta na ekonomskoj osnovi. Regije Fergane, Taškenta i Samarkanda dobile su poseban status, pri čemu su sva gospodarska vijeća Uzbekistana, koja su osnovana kao dio Hruščovljevih ekonomskih reformi, bila smještena upravo u ova tri grada (Jones Luong, 2002). Obnašatelji važnih funkcija unutar tih vijeća ponovno su bili činovnici iz ovih triju regija. Plansko je gospodarstvo na vrlo umjetan način specijaliziralo svaku od regija, proglašivši na primjer regiju oko Taškenta najpogodniju za industriju zbog svoje centralne pozicije unutar države i urbaniziranog stanovništva, dok je regija oko Fergane zbog svog plodnog tla i pristupa vodi imenovana regijom prigodnom za poljoprivredu. Ove dvije regije od tada bilježe sve veći ekonomski rast, čime raste i njihov politički utjecaj u državi. U ovom se kontekstu može uzeti kao bitan dug vremenski period koji je Šaraf Rašidov proveo na mjestu prvog sekretara uzbekistanske Partije (1959 – 1983). Za to vrijeme svi lokalni činovnici proveli bi svoje cijele karijere služeći na istom mjestu, u istoj regiji, a na taj su način bili u mogućnosti konsolidirati i širiti svoje klanske, političke mreže.

Name	Years in Office	Region
Akmal Ikramov	1924–37	Tashkent Oblast
Usman Yusupov	1937–50 ^a	Fergana Oblast
Amin Irmatovich Niiazov	1950–5 ^b	Fergana Oblast
Nuritdin Mukhitdinov	1955–7	Tashkent Oblast
Sabir Kamalov	1957–9	Tashkent Oblast
Sharif Rashidov	1959–83	Samarkand Oblast ^c
Inamdzhani Usmankhodzhaev	1983–8	Fergana Oblast
Rafik Nishanov	1988–9	Tashkent Oblast
Islam Karimov	1989–91	Samarkand Oblast

^a Dismissed in 1950 for “activities detrimental to party administration.” See *Handbook of Central Asia*, 1956, 890.

^b Spent all of party career in Fergana Oblast. Dismissed in 1955 for “agricultural shortcomings.” This and biographical information can be found in *Handbook of Central Asia*, 1956, 896–7.

^c Note that he came from the Dzhizak Raion, which later served as the basis for Dzhizak Oblast.

Source: *Uzbeckskaia Sovet Sotsialisticheskaia Respublika*. 1981. Tashkent: Glavnaia Redaksiia Uzbekskoi Entsiklopedii, 132–45.

Slika 5.5.1. prikaz trajanja mandata prvih partijskih sekretara Uzbečke SSR, 1924 – 1991, Izvor: Jones Luong (2002.)

Zaključno, sovjetske politike i gradnja institucija koje su provodile više razine Sovjetskog Saveza po naređenjima iz Moskve, rezultirale su dvama odvojenim ali povezanim političkim arenama unutar kojih su se odvijale kompetitivne borbe. Prva je, prema Jones Luong, uključivala natjecanje između regija (regionalnih vođa i njihovih elita) za stjecanje što većeg postotka gospodarskih i političkih resursa, odnosno moći. Druga arena poticala je lokalne i regionalne vođe na međusobno sučeljavanje unutar lokalnih zajednica, odnosno regija (Jones Luong, 2002). Na ovaj su se način godinama u društvo ukorijenjavala rivalstva na osnovi identifikacije s regijama koje su kreirane za vrijeme Sovjetskog Saveza u sklopu raznih gospodarskih i političko-administrativnih reformi.

Najmoćniji klan u Uzbekistanu danas je Samarkandski klan, koji tradicionalno kontrolira Ministarstvo unutarnjih poslova. Središta ovog klana nalaze se u gradovima Samarkand, Buhara, Džizak i Navoi, dok isti tijesno surađuje sa slabijim klanom Džizak. Klan iz Samarkanda je stupio na vlast 1983. godine nakon što su sa vladajuće pozicije smijenili klan iz Fergane. Ismoil Jurabekov, tadašnji vođa Samarkandskog klana, bio je poznat pod nadimkom *Sivi Kardinal* zbog ključne uloge koju je imao pri dovođenju Islama Karimova na vlast. Karimov je nakon dolaska na vlast provodio politike kojima je nastojao oslabiti ulogu klanova u državi, zbog bojazni kako će ostali klanovi negodovati zbog pokroviteljstva koje dobiva od smarakandskog klana.

Jurabekov je ostao savjetnik Karimova sve do 2004. godine kada je odstupio s pozicije zbog javnog prozivanja radi upetljanosti u kriminalne radnje. Ministar unutarnjih poslova Zokir Almatov, također član Samarkandskog klana dao je ostavku sa svoje pozicije 2005. godine zbog zdravstvenih problema. Predsjednik Karimov na njegovo je mjesto imenovao zamjenika direktora Službe nacionalne sigurnosti, koji pripada klanu iz Taškenta. Klan iz Taškenta dakle kontrolira državnu Službu nacionalne sigurnosti. Ovaj klan tijesno surađuje s klanom iz Fergane, zbog čega se često stavljaju pod nazivnik jednog jedinstvenog klana. Drugi klan s kojim surađuje klan iz Taškenta jest klan Horezm, čije je središte grad Horezm i južni Karakalpakistan⁷. Središte klana je grad Taškent, s gradovima Fergana, Andijan i Namangan.

⁷Karakalpakistan je autonomna republika smještena na jugo-zapadu Uzbekistana. Rasprostire se od sjevero-zapadnog dijela pustinje Kizil-Kum te područja rijeke Amu-Darja. Populacija Karakalpakistana broji 1,4 miliona stanovnika, od čega većinu čine Uzbeci (32,8%), te Karakalpakistanci (32,1%). Republika je podijeljena u 15 administrativnih jedinica, 12 gradova i 16 sela. Administrativno središte republike je grad Nukus.

Izvor : http://www.uzbekistan.at/publish/de/article_42.shtml

Klanski pakt koji je doveo Karimova na vlast slabiji je od kirgiškog pakta u vrijeme prije promjene režima. Karimov se stoga od početka svog mandata 1991. godine oslanjao na autoritarni stil vladanja. Većina uzbečke političke elite željela je nakon osamostaljivanja nastaviti funkcionirati unutar starih, iz sovjetskog razdoblja nasljeđenih, okvira, samo bez ideologije. Collins navodi kako je Uzbekistan zbog takvih odluka bio država Srednje Azije koja je imala u najviše birokratskog osoblja na starim pozicijama iz bivše države (Collins, 2004). Karimov je nastupio sa strogo nacionalističkom retorikom i politikom jake centralizirane države, u ekonomskom i političkom smislu, čime je započeo konsolidiranje autoritaritarnog režima. Zabranio je oporbene stranke Birlik i Erk, „svog je najvećeg političkog konkurenta, Muhammada Saliha prisilio na egzil, dok je nad njegovom klanskom mrežom iz Horezma izvršio jaku represiju“ (Collins, 2004:251). Suprotno od ekonomskih odnosa u susjednom Kazahstanu i Kirgistanu, u Uzbekistanu je država ta koja dominira najvećim sektorima uzbečkog gospodarstva. „Država ima ulogu vlasnika, distributera i regulatora gospodarskih procesa, u skladu sa svojom ulogom socijalnog zaštitnika građana.“ (Omeličeva, 2015: 19). Opća koncentracija svih glavnih gospodarskih sektora na jednom mjestu, koje je istovremeno izvršna vlast, govori o još jednom obliku naslijeđenog obrazca vladanja iz sovjetske ere. „Predsjednik Uzbekistana od samostalnosti republike nastojao je osigurati javni konsenzus pri legitimaciji svoje vlasti“ (Akbarzadeh, 1997: 534).

Markowitz (2012.) rapsravlja o tome kako neopatrimonijalizam u državnoj infrastrukturi koči političke i gospodarske reforme, potkopava vladavinu prava, i smanjuje pružanje socijalne skrbi za javnost. Dovodi u kauzalnu vezu neopatrimonijalizam s niskom razinom demokratizacije. U usporedbi s ostalim postkomunističkim državama, Uzbekistan je jedna s najvećom stopom korupcije. „Transparency International, stavlja Uzbekistan na 177. mjesto od 183 u mjeranju postotka korupcije u državnom javnom sektoru. Istovremeno, Uzbekistan ima najnižu ocjenu demokratičnosti u regiji – prema standardima koji uključuju političke reforme, vladavinu prava, pružanje javnih usluga“ (Freedom House u Markowitz, 2012:388).

Karimovljeva odluka o smanjivanju moći klanova unijela je poteškoće pri konsolidaciji autoritarnog režima u tri koraka. Prema Collins, najvažnije je pitanje institucionalne izgradnje, pri čemu je bilo primarno osigurati si marionetski parlament. Tu ideju je bilo teže dostići zbog uplitanja klanskih mreža u proces. Nakon toga, klanski su interesi onemogućavali stvaranje jake vlasti, jednako kao i stranačkog sustava u kojem bi postojala dinamika demokratskih procesa, ali bi se odvijala pod strogom kontrolom. Karimov

vremenom ipak uspijeva osnovati pet provladinih stranaka. Drugi segment činila je otežana centralizacija kontrole gospodarskih resursa. Tri velika uzbečka klana postavljala su sve veće uvjete kompromisa, istovremeno imajući sve veći interes za svojim udjelom u državnim rezervama prirodnih resursa – ponajprije zlata, nafte i plina, te pamuka. Karimovljevi dekreti protiv korupcije, nisu dugo stupali na snagu upravo zbog odbijanja provođenja takvih politika na nižim razinama vlasti. U tome leži ishodište trećeg elementa nestabilnosti u konsolidaciji Karimovljevog režima, predsjednik je naime bio nemoćan u preuzimanju potpune državne autonomije nad procesom donošenja i provođenja javnih politika, bez uplitanja neformalnih aktera i mreža (Collins, 2004). Vanjski su promatrači ovakvom analizom potvrdili sumnje o Karimovljevoj još uvijek velikoj ovisnosti o klanskim strukturama kada je riječ o vođenju državnih politika. Iako je oko sebe okupio kadar tehnokrata koji su navodno imali minimalne poveznice s klanovima, uzbečki su neformalni akteri još uvijek imali velik utjecaj u državnoj politici i gospodarstvu.

U suvremenom Uzbekistanu ne postoje više plemena. Moderni uzbečki klanovi funkcioniraju ili na obiteljskoj ili nacionalnoj razini. Od osamostaljenja uzbečka vlada negira postojanje klanova. Putem propagiranja ujedinjene nacionalne politike, teži se ostvarenju cilja - ublažiti regionalne razlike unutar republike. Zamišljena uzbečka nacija, oslobođena je tom logikom religijskih, lingvističkih i regionalnih podjela. Klansku se politiku u sklopu takve propagande definira kao aktivnost koja se vodi antinacionalnom logikom. Sva sjećanja na regionalnu privrženost i podnacionalnu identifikaciju se nastoji izbrisati iz javnog diskursa i svijesti građana. Odstranjivanje klanskog mentaliteta je međutim problematičan pothvat zbog činjenice kako sadašnje republičko vodstvo dominantno čini elita iz Samarkandske regije (klana), koja svojom predominacijom zasjenjuje druge dvije regionalne elite iz Fergane i Taškenta. Collins napominje kako se u Kirgistanu i Uzbekistanu, gdje su sporazumi stvorili grubu ravnotežu klanske moći i imenovala legitimne lidere na vlast, postsovjetska politika ne oslanja na ideologiju ali niti provođenje javnih politika. „Riječ je prije svega o pregovaranju među tri ili četiri glavna klana za kontrolu ekonomskih resursa. Predsjednik je zadržao relativnu ravnotežu pri raspodjeli tih sredstava na konkurentne klanove“ (Collins, 2002:146).

U Uzbekistanu je prema navodima drugih autora kao što je Tunçer-Kılavuz, još uvijek prisutan jak regionalizam. „Izvori tako snažnog regionalizma oslonjeni su na povijest i geografiju. Između uzbečkih regija postoje velike razlike. Ljudi izgledaju drugačije, njihovi jezici i običaji su različiti. Tri glavne regije – Taškent, Samarkand i Fergana povijesno su razdvojene, imaju različita povijesna iskustva i pripadale su različitim kanatima“ (Tunçer-

Kılavuz, 2009:327). Ispitanici u Tunçer-Kılavuzov radu su međutim istovremeno napominjali kako su vlade (od sovjetskih do današnjih nacionalnih) nastojale balansirati između regija, unatoč činjenici kako su neke regije jednostavno jače, a to su prije svega Taškent i Samarkand.

Zaključak

Kazahstan, Kirgistan, Tadžikistan, Turkmenistan i Uzbekistan, republike su u Srednjoj Aziji, nastale 1991. godine. Unutar tranzicije iz komunističkog režima ovih je pet slučajeva u politološkim analizama demonstriralo tri različita scenarija tranzicije. Za Kirgistan se u početnim godinama samostalnosti doimalo kako prolazi kroz demokratizaciju. Kazahstan, Uzbekistan i Turkmenistan su svjedočili ponovnoj uspostavi autoritarizma, dok je Tadžikistan kliznuo u stanje propale državnosti i krvav građanski rat. Slučajevi tranzicijskih trajektorija ove regije istovremeno su osporili klasičnu teoriju tranzicije, sa optimističnim prognoziranjem stupnjevitosti koraka i progresa koji vodi do demokratskog režima. Specifičnost ove regije pri analiziranju procesa tranzicije leži u povijesnom nasljeđu koje bilježi višestruke kulturološke utjecaje. Oni su odredili društva Srednje Azije tako što su se stoljećima bazirala na plemenskim zajednicama, koje su živjele nomadski ili sjedilački, ali čije je zajedničko i bitno svojstvo bila povezanost putem klanskih mreža.

U svom sam radu prikazala kako se klanske mreže u Srednjoj Aziji ne mogu pojasniti samo unutar kategorije srodstva. Klanske su se mreže početno bazirale na krvnom srodstvu, ali su se uslijed sve veće mobilnosti stanovništva i protoka informacija, redefinirale u reciprocitetne odnose pokroviteljsko-klijentelističkog tipa. Jednako tako, pokazala sam kako ove mreže neformalnih aktera imaju snažnu realnu političku moć u državama ove regije. Razdoblje sovjetske vlasti takve je mreže nehotično ojačao i transformirao u buduće nosioce zakulisne političke i ekonomske moći *stanova*. Implikacije koje se mogu iščitati iz djelovanja klanova u svih pet država, iako sa različitim varijacijama, su te kako klanovi kao neformalne mreže čine snažne aktere koji se međusobno bore za povoljne visokopolitičke pozicije. Krajnja svrha u postizanju političke vlasti je raspolaganje sa bogatim ekonomskim resursima države. Zbog unutarnje logike klanski odnosi su pogodovali jačanju autoritaritarnih režima u regiji, pri čemu su demokratske institucije i vrijednosti ostali samo slovo na papiru. Režimi koji se mogu formirati u ovakvim uvjetima Collins (2002.) naziva *klanskom hegemonijom*.

Zaključno, u radu je pokazano kako suvremeni klanovi u Srednjoj Aziji nisu samo mreže krvnog srodstva, već su to interesne mreže kompleksnih i isprepletenih regionalnih, srodstvenih i identitetskih korijena. Regionalizam jednako kao i klanske mreže, koji su tipični neformalni oblici moći u ovim državama, mogu biti iskorišteni u gradnji nacija, odnosno kolektivnog identiteta, mogu jednako tako stvoriti osnovu za političku potporu i mobilizaciju

stanovništva, te mogu raspolagati državnim resursima i određivati njihove tokove. Klanovi se može povezati sa političkom dinamikom državama ove regije, kao i kreiranjem alternativnih političkih arena nalik onima u demokratskoj Europi, no oni istovremeno imaju udio odgovornosti u sabotiranju i potkopavanju mogućnosti za izgradnjom stabilnih uvjeta za demokratsku konsolidaciju. Ovi neformalni akteri zbog dubokih povijesnih i strukturalistički uvjetovanih razloga vrše raspodjelu ekonomskih dobara, ovisno o realnoj snazi pojedinog klana naspram drugih, te ovisno o tome kojim ekonomskim sektorom države raspoložu.

Popis literature:

Članci

- 1) Akbarzadeh, S. (1997). „The Political Shape of Central Asia“. *Central Asian Survey*, 16(4): 517-542
- 2) Ambrosio, T. (2014). „Beyond the Transition Paradigm: A Research Agenda for Authoritarian Consolidation“. *Demokratizatsiya*, 22(3): 471-494
- 3) Carothers, T. (2002). „The End of the Transition Paradigm“. *Journal of Democracy*, 13(1): 5-21
- 4) Collins, C. (2002). „Clans, Pacts and Politics in Central Asia“. *Journal of Democracy*, 11(3): 137-152
- 5) Collins, C. (2004). „The Logic of Clan Politics: Evidence from the Central Asian Trajectories“. *World Politics* 56(2): 224-261
- 6) Gleason, G. (1991). „Fealty and Loyalty: Informal Authority Structures in Soviet Asia“. *Soviet Studies* 43(4):613-628
- 7) Markowitz, L. (2012). „The Sub-National Roots of Authoritarianism: Neopatrimonialism and Territorial Administration in Uzbekistan“. *Demokratizatsiya* 20(4): 387-408
- 8) McFaul, M. (2002). „The fourth Wave of Democracy and Dictatorship – Noncooperative Transitions in Postcommunist World“. *World Politics*, 54: 212-244
- 9) Schatz, E. (2005). „Reconceptualizing Clans: Kinship Networks and Statehood in Kazakhstan“. *Nationalities Papers* 33(2): 231-254
- 10) Starr, S.F. (2006). „Clans, Authoritarian Rulers and Parliaments in Central Asia“. *Central Asia – Cucusus Institute & Silk Road Studies Program – A Joint Transatlantic Research and Policy Center*. Washington D.C.
- 11) Tunçer-Kılavuz, İ. (2009). „Political and social networks in Tajikistan and Uzbekistan: clan, region and beyond“. *Central Asia Survey*28(3): 323-334

Knjige

- 1) Bhavna, D. (2007). „Kazakhstan – Ethnicity, language and power“. Routledge, Taylor & Francis Group. London and New York.
- 2) Brill Olcott, M. (2012). „Tajikistan's difficult development path“. Carnegie Endowment for International Peace. Washington D.C.
- 3) Jones Luong, P. (2002). „Institutional Change and Political Continuity in Post-Soviet Central Asia – Power, Perceptions and Pacts“. *Cambridge University Press*, Cambridge
- 4) Merkel, W. (2011). „Transformacija političkih sustava – Uvod u teoriju i empirijsko istraživanje tranzicije“. Biblioteka Politička Misao. Zagreb.
- 5) Omelicheva, Y. M., (2015). „Democracy in Central Asia – Competing Perspectives and Alternative Strategies“. The University of Kentucky.

SAŽETAK

Analiziranjem i tumačenjem procesa promjene režima u državama Srednje Azije nakon disolucije Sovjetskog Saveza, uz popratno oslanjanje na strukturalističko nasljeđe sovjetske vlasti kao bitnog uvjeta u redefiniranju klanskih mreža, autorica argumentira kako suvremene klanske mreže nisu bazirane samo na srodstvu. Dolazi do zaključka kako takve mreže vode odlučujuće odluke iza kulisa službene politike ovih država, dok istovremeno monopoliziraju pristup državnim najprofitabilnijim sektorima i granama poljoprivrede. Agregiranjem ekonomske i neformalne političke moći, ove su strukture ukorjenjene u društva Srednje Azije, te su istovremeno odgovorne za ukorjenjivanje autoritarnih režima u njima. Zbog svog specifičnog načina funkcioniranja, rječ je o neformalnim akterima o čijoj se strukturi i načinu rada vrlo malo može saznati, a način na koji bi se mogli ukloniti i iskorijeniti komparativnoj političkoj analizi za sada ostaje nepoznat.

Ključne riječi:

Centralna Azija, Kazahstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Kirgistan, Tadžikistan, tranzicija, politički sustav, klanovi, autoritarizam, ekonomska i politička moć, neformalni akteri